

Під час Другої світової британці теж пережили бомбардування, нестачу їжі та пального. Сперечалися, хто більший патріот, але згуртувались і вистояли

Ось як це було — в архівних фото

Автор: Сергій Пивоваров

Редактор: Євген Спірін

2022-06-08

Британці на вулицях Лондону святкують перемогу над Німеччиною у Другій світовій війні, 8 травня 1945 року.

Дефіцит та зростання цін на продукти і паливо, проблеми під час евакуації, життя у метро під час бомбардувань, внутрішні суперечки про те, хто більший патріот — із цим зіткнулись українці від початку повномасштабного російського вторгнення. Щось подібне переживали й британці на початку Другої світової війни. Звісно, були й відмінності. Наприклад, майже рік війна для цивільних британців зводилась до відключення електроенергії, обмежень на пасажирські перевезення та видачу бензину, продуктів за талонами, обов'язкової евакуації, особливо для дітей. Зростало невдоволення діями уряду, а також посилювались суперечки між різними верствами суспільства. Та все змінилося після початку масових німецьких бомбардувань восени 1940 року. Тоді класовий та інші соціальні бар'єри відійшли на другий план. Жінки почали воювати та працювати нарівні з чоловіками. Британцям вдалося згуртуватись та перемогти, і зараз Велика Британія разом із США є головним союзником України. «Бабель»

згадує про те, що відбувалося в тилу Великої Британії під час Другої світової, в архівних фото та плакатах того періоду.

Велика Британія почала готуватися до Другої світової війни щонайменше за рік до її фактичного початку. Причому займалися не лише армією та озброєнням, а й тилом. Ще з 1938 року британців почали навчати, як поводитися під час повітряних нальотів та газових атак. У Лондоні станції першого та одного з найбільших у світі метро облаштовували під бомбосховища.

Діти сезонних робітників на фермі у Британії вчать користуватися протигазами, 29 серпня 1939 року. До початку Другої світової війни залишилося кілька днів.

Першого вересня 1939 року Гітлер вторгся до Польщі, розпочавши Другу світову.

1. Цього ж дня у Британії запустили плани щодо тилу, хоча офіційно країна оголосила війну Німеччині через два дні, 3 вересня.

Спершу того ж дня, 1 вересня, в тилу почали вимикати електрику — для світломаскування на випадок німецьких авіанальотів. Обмеження були дуже жорсткими, могли оштрафувати навіть за запалений у темряві сірник. Згодом правила трохи пом'якшили.

Досить швидко стало ясно, що британці до цього не готові — вже до січня 1942 року кожна п'ята людина у той чи інший спосіб травмувалася, блукаючи у темряві. Різко зросла кількість ДТП — у вересні 1939 року в автомобільних аваріях загинуло 1 130 людей у порівнянні з 544 у вересні 1938-го.

А ще зросла кількість грабежів, крадіжок, випадків шахрайства, згвалтувань, убивств та інших злочинів.

Тож спочатку рішення про відключення електрики спричинило масове невдоволення у суспільстві.

Інспектор повітряної тривоги встановлює індикатор годинника відключення світла у Лондоні під час Другої світової війни, листопад 1939 року.

Доїхати кудись потягом стало ще тим випробуванням. Кількість пасажирських поїздів скоротили до мінімуму, а вагони-ресторани майже зовсім прибрали. А ще на станціях познімали всі вказівники, на випадок вторгнення німців. Це тільки збільшило плутанину серед пасажирів, яким доводилось їхати у переповнених потягах.

З 1939 року у британців почалися проблеми з паливом.

У 1942 році вони вже нікуди не могли поїхати на своїх авто, бо бензин видавали тільки військовим. А уряд тільки підливав масла у вогонь, запустивши агітаційну кампанію під гаслом «Чи справді ваша подорож є необхідною?»

IS YOUR JOURNEY REALLY NECESSARY?

RAILWAY EXECUTIVE COMMITTEE

Британський плакат часів Другої світової із нагадуванням пасажирів не їздити без крайньої потреби залізницею у воєнний час.

До початку війни близько 70% продуктів Британія імпортувала, а в тилу залишалося близько 50 мільйонів людей, яких потрібно було годувати. Однією з основних стратегій німців

Довідка Так само зараз діє і росія у війні проти України — краде зерно на окупованих територіях, блокує українські порти та обстрілює торговельні судна різних країн, а ще знищує ракетами зерносклади.

у битві за Атлантику були атаки, зокрема, й на торговельні кораблі із продовольством, що прямували до Великої Британії.

Щоб не допустити голоду, британський уряд створив Міністерство продовольства, яке у найкоротші терміни розробило план нормування продуктів.

Уже в січні 1940 року британці за купували за продовольчими книжками. Працювало це так: спочатку треба було зареєструватись у конкретному найближчому до дому магазині, а потім купувати, але не все підряд, а тільки найнеобхідніше — м'ясо, сир, цукор та жири. Влада виділяла для магазину лише необхідну кількість продуктів, виходячи з кількості зареєстрованих покупців. Через це почався дефіцит товарів, яких не було у списку — тепер їх продавали за завищеними цінами.

Черга у рибний магазин у Лондоні, 1940 рік.

Через дефіцит продуктів влада навіть закликала вбивати домашніх тварин, у першу чергу котів та собак. Мовляв, їм нічого буде їсти, тому вони почнуть збиратись у дикі зграї. Уже восени 1940 року вийшла брошура під назвою «Поради власникам тварин». У ній, серед іншого, розповідали, як вбивати тварин «гуманно» — для цього пропонували спеціальний пістолет. Усього за час кампанії вбили понад 750 тисяч домашніх тварин.

Випробування сховища для котів та маленьких собак під час газової атаки, 1938 рік. Перед початком війни британці хвилювалися за своїх домашніх тварин.

2. З 1 вересня 1939 року стартувала ще одна масова кампанія — з евакуації установ.

Урядові установи вивозили разом з їхньою документацією подалі від великих міст. Банк Англії переїхав у невеличке містечко у графстві Гемпшир на півдні країни, а понад дві тисячі тонн золота відправили до сховищ Банку Канади. Культурні установи закрили, а витвори мистецтва евакуювали. Колекцію Національної галереї розкидали по різних місцях в усій країні, навіть по будинках і замках у Північному Уельсі. Деякі приватні компанії теж перевезли головні офіси та свої найважливіші документи у відносно безпечне місце у глибинці.

Співробітники швейцарського банку в Лондоні виносять сейф із цінними паперами для евакуації у безпечне місце перед початком Другої світової війни, 26 серпня 1939 року.

3. Наймасовішою стала кампанія з евакуації населення

З 1 по 3 вересня з міст до сільської глибинки евакуювали близько 1,5 мільйона людей — вагітних жінок, матерів з немовлятами, людей з інвалідністю та понад 800 тисяч школярів, яких супроводжувала ціла армія вчителів та вихователів. Найтяжче евакуацію переживали саме діти. Їх часто розлучали з батьками. Тож на вокзалах можна було зустріти чимало дітей з бирками на одязі або валізах, де батьки писали їхні дані

Довідка Після російського вторгнення в Україну траплялись випадки, коли на тілах дітей писали ім'я, дату народження та номер телефону на випадок, якщо батьків уб'ють або діти загубляться під час евакуації.

або просто просили когось про них подбати. З адаптацією дітей в евакуаційних таборах, центрах та прийомних родинх нерідко виникали проблеми. Особливо — дітей з бідних сімей.

Британські діти з бирками під час евакуації з міста, 1940 рік.

Getty Images / «Бабель»

***DON'T do it,
Mother—***

**LEAVE THE CHILDREN
WHERE THEY ARE**

ISSUED BY THE MINISTRY OF HEALTH

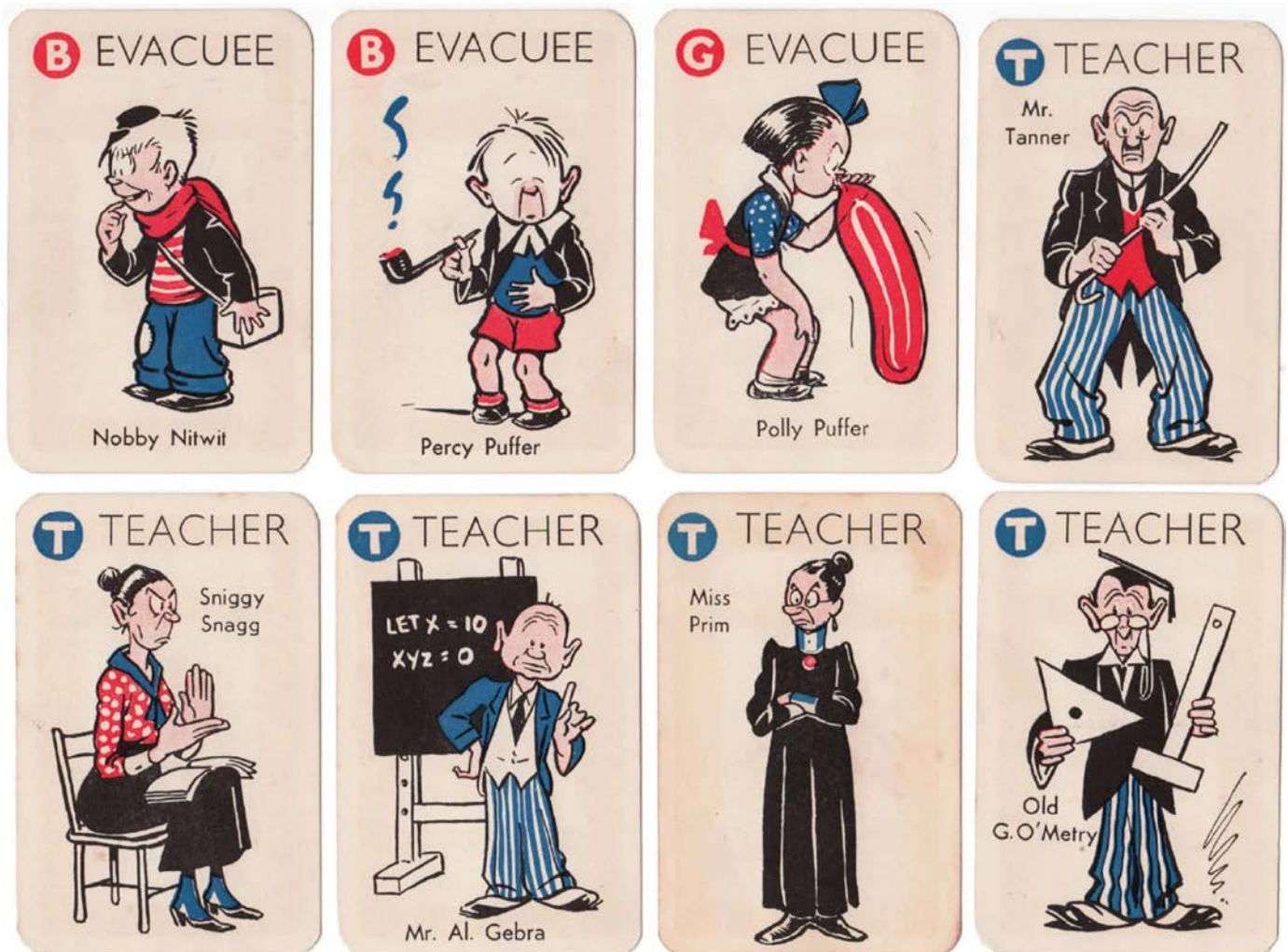

**LEAVE THIS TO US
SONNY—YOU OUGHT
TO BE OUT OF LONDON**

MINISTRY OF HEALTH EVACUATION SCHEME

Британський плакат часів Другої світової війни із закликом до матерів лишити дітей у безпеці в евакуації. Британський плакат часів Другої світової війни із закликом до дітей евакуюватись із Лондону.

Усе це призвело до невдоволення діями уряду. Посилилися суперечки між багатими та бідними, між аристократією та робітниками. Ті, хто залишився у Лондоні, дорікали за «недостатній патріотизм» тим, хто евакуювався. А багато хто з робітників та бідноти почав розглядати столицю як «потенційну виразку в серці Британії». У відповідь на непопулярну урядову програму евакуації навіть з'явилася карткова гра «Вакуація». На картках були гумористичні карикатури на дітей, вчителів, вихователів та чиновників, а мета гри полягала в тому, щоб якнайшвидше позбутися всіх карток.

Картки з британської настільної гри «Вакуація».

Такі настрої посилювалися й тим, що у перші вісім місяців війни якихось активних бойових дій на Західному фронті майже не було. В історію цей період увійшов під назвою «фальшива або дивна війна». Британці не розуміли, чому їм постійно потрібно носити з собою протигази, бігати до бомбосховищ, купувати продукти за картками, ходити темними вулицями та й взагалі відмовляти собі практично в усіх задоволеннях, якщо нічого не відбувається.

Британська родина з протигазами у коробках спускається до бомбосховища у власному саду, 1939 рік. Жінка з дівчинкою та двома маленькими хлопчиками прямують до бомбосховища під час навчань на півдні Англії, 1939 рік.

Багато британців вели у той час особисті щоденники. Наприклад, продавець газет Крістофер Томлін на початку війни все частіше писав у своєму щоденнику великими літерами: «НУДНО!» А під час спроб британського флоту відтіснити німецькі кораблі від берегів Норвегії на початку квітня 1940 року захоплено писав: «Ура! Нарешті почалася справжня війна!»

Зрештою уряд пішов на поступки, зокрема дозволив знову відкрити театри, спортивні майданчики, танцювальні зали та кінотеатри. Люди почали поступово повертатися з евакуації. Саме кіно стало тоді головною розвагою, щотижня у Великій Британії продавалося близько 30 мільйонів місць у кінотеатрах. А найпопулярнішим у 1939 році фільмом стала голлівудська стрічка «Віднесені вітром». Ще на початку вересня 1940 року у Лондоні поставили 24 спектаклі та мюзикли.

Усе змінилось у ніч на 7 вересня 1940 року, коли німецькі бомбардувальники атакували Лондон, внаслідок чого 430 людей загинули та понад півтори тисячі дістали поранення. Відтоді розпочалася тривала кампанія німецьких повітряних бомбардувань британських міст і селищ, що отримала назву «Бліц»

Довідка *Скорочення від німецького терміна «Бліцкриг» — блискавична війна.*

Руйнування в історичному центрі Лондону після німецьких авіанальотів, 1940 рік.

Спершу **головний удар прийшовся на Лондон**. Після 7 вересня 1940-го британську столицю бомбили 57 днів і ночей поспіль. Наймасштабніший авіаналіт був 10—11 травня 1941 року. Тоді німецькі бомбардувальники скинули 711 тонн фугасних та 2 393 запалювальні снаряди. У результаті загинуло 1 436 мирних жителів.

З середини листопада 1940 року, крім столиці, мішенню стали великі провінційні міста, промислові центри та порти. Одним із перших був Ковентрі, важливий інженерний центр і центр виробництва озброєнь. Протягом 14—15 листопада німецькі бомбардувальники скинули на місто 503 тонни фугасних та 30 тисяч запальних бомб. Загинуло 568 людей, 850 дістали серйозні поранення. Майже третина будинків міста стала

непридатною для проживання, фактично вщент було зруйновано середньовічний собор. На початку 1960-х поряд з його руїнами звели новий собор.

Британський прем'єр Вінстон Черчилль на руїнах собору у Ковентрі, 1941 рік.

Згодом німці почали бомбардувати Белфаст, Бірмінгем, Бристоль, Кардіфф, Шеффілд, Суонсі, Ліверпуль, Манчестер, Портсмут, Плімут, Ноттінгем, Брайтон, Саутгемптон та інші міста. З вересня 1940 по травень 1941 року від авіаударів загинуло понад 43 тисячі мирних мешканців, близько половини з них — у Лондоні.

У такий спосіб Гітлер намагався не лише зруйнувати промисловість Британії, а й розколоти британське суспільство. Німецька авіація цілеспрямовано бомбила райони, де жила біднота й робітники, особливо в Лондоні.

Лондонці облаштовуються в метро під час німецьких авіанальотів, 1940 рік.

Однак британці, навпаки, згуртувалися, відклавши внутрішні чвари. А ще королівська родина та верхівка уряду залишилась у Лондоні попри загрозу — бомби дістались навіть будівлі парламенту. Вони постійно відвідували війська, заводи, верфі та лікарні по всій країні. Це об'єднало британців, незалежно від статків та класів.

Британський король Георг VI та королева Єлизавета відвідують волонтерський центр в одній зі шкіл Лондону, жовтень 1940 року.

Майже всі цивільні, навіть діти, долучилися до тилової роботи — розбирали завали, вступали до загонів цивільного захисту, збирали метал, папір та ганчір'я для переробки, працювали на заводах. Британців заохочували займатися домашнім сільським господарством, багато містян переїжджали, щоб працювати на фермах. Обробляли й засаджували буквально кожен

клаптик вільної землі. Популярними були плакати із гаслом «Копай заради перемоги». Вже у 1941 році ВВП країни став на 21% більшим, ніж у 1938-му.

Британська сім'я у своєму городку неподалік залізниці вітає потяг із солдатами, які прямують на фронт, 1940 рік.

Добірка британських плакатів часів Другої світової війни із закликами обробляти землю, збирати метал та кістки на переробку тощо.

У британському суспільстві часів Другої світової різко змінилась роль жінок. Тепер вони не лише воювали, а й працювали у військовій, хімічній, машинобудівній та металургійній промисловості. Якщо у 1939 році працювало близько 5 мільйонів жінок, то чотири роки потому це число збільшилося до 7,25 мільйона.

Жінки під час польових робіт на південному сході Англії, 1941 рік. Британські жінки-пілоти на летовищі у східній Англії, 1940 рік.

Жінки почали активно й успішно відстоювати свої права. У 1943 році на заводі Rolls-Royce у Гіллінгтоні неподалік Глазго жінки оголосили страйк з вимогою отримувати рівну з чоловіками зарплату. Їх підтримали й чоловіки, які працювали на заводі, і жінки перемогли — зарплата виплачувалася залежно від об'єму і складності роботи, а не від статі.

Жінки-зварювальниці виготовляють ручки насосів під час Другої світової війни, 1939 рік.

4. В уряді зрозуміли, що настав час соціальних реформ

Уже з 1942 року уряд почав розробляти концепцію «нової британської держави загального добробуту».

Реформи вдалися:

— освіта, медицина та житло стали доступними для всіх, виплати з безробіття, допомоги з хвороби та пенсії зробили універсальними, запровадили нові пільги та виплати для материнства.

Британські історики згодом назвуть Другу світову «народною війною» і напишуть, що «британці були найбільш мобілізовані з усіх основних воюючих сторін, і в Британії воєнного часу з'явилася велика і справжня одностайність, яка часто долала класові та інші бар'єри».

Лондонці в метро під час німецьких авіанальотів, 1940 рік.

Getty Images / «Бабель»

Джерела:

Amy Bell. Landscapes of Fear: Wartime London, 1939–1945. Cambridge University Press, 21.12.2012.

Richard James Overy. Hitler and Air Strategy. Journal of Contemporary History, 01.07.1980.

Norman Longmate. How We Lived Then: A History of Everyday Life During the Second World War, 2002.

Arthur Marwick. World War II and Social Class in Great Britain, 1998.

Yvonne Roberts. From the Blitz to Brexit: how society changed after the second world war. The Guardian, 02.09.2019.

Julia Kelly. Hundreds of Britons Volunteered for a Diary-Keeping Project in 1937. They Left an Invaluable Record of World War II. Time, 14.01.2020.
